

նագիտական ճիւղն է, եւ զոր առանձինն յանձնելով այսպէս առջեւ կը հանէ Եւրոպիոյ գիտնականաց:

“Առաջին գրոց հեղինակը՝ Տէրվիչեան, վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեան անդամներէն, որ շատ տարիներէ ի վեր կը վարէ իր գործունէութիւնն ի Վ.Պոլիս, աշխարհաբար լեզուաւ արդի համեմատական լեզուաբանութեան համառօտ բովանդակութիւն մը կու տայ: շին եւ նոր լեզուաբանութեան մէջ եղած տարբերութիւնը բացատրելէն ետեւ, ի նկատութիւն կ'առնու լեզուի մթերքն (Sprachschatz) որ միջարկութիւններէ, բնածայններէ, շողմաբառերէ եւ գաղափարական արմատներէ կը կազմուի: Այս վերջիններս (արմատները) կը բաժնուին բայական եւ անուանական արմատներու: Առջիններուն՝ հնդեւրոպական նախալեզուին եւ հայերէնի մէջ գտնուած տառական ձեւերն ընդարձակագոյնս կը պարզէ, եւ ապա (էջ 59) հնդեւրոպական նախալեզուին բայական արմատներու ցանկ մը կը յաւելու, որուն մէջ հայերէն գտնուած կազմութեանց վրայ կը խօսի: Այս ցանկը կը հասնի ցէջ 116: Յետոյ (117—122) դերանունական արմատոց ցանկ մը կը յաջորդէ: Այս երկու ցանկերուն արժէքն այն է՝ որ ըստ մասին ինքնագիր են, ինչ ինչ նկատութեան արժանի կէտեր կը բովանդակեն, եւ լեզուագիտական հանդիսի մը մէջ մանրամասն քննդատութեան արժանի են:

“Յետոյ կու գան բնակերտութեան, ածականաց աստիճաններուն եւ թուականաց կազմութեան վարդապետութիւններն, որոնց վրայ կը յաւելու հեղինակն՝ հոլովումն ու խոնարհումը: Գրքին վերջին մասը կը կազմեն երկու գլուխներ, որոնցմէ մին՝ ըստ Ա. Ֆիլքին մեկնողական եղանակին, կը խօսի Հնդեւրոպացոց լեզուի մթերքին վրայ, իսկ միւսն՝ արդի լեզուագիտութեան պատմութիւնը կ'ընծայէ: Էջ 198—206 արմատներու քով մեկնուած հայերէն բառերու պարուբենական ցանկը կը բռնէ:”

Այսպէս կը խորհրդածէ գերմանացի մասնագէտն այս հայերէն երկասիրութեան վրայ: Եթէ յայտ մասին օտարագրիք մեր առջեւն անցան եւ ճանապարհ հորդեցին, դեռ կայ մեր բանասիրաց ալ բաւական նիւթ՝ բնիկ լեզուին անսպառ բովուց մէջ անդուլ գործելու սոյն ուղղութեամբ: Միայն՝ աշխատանքն օգտակար եւ հետեւանքն իրական ըլլալու համար՝ հարկ է նախ միտք առնուլ՝ թէ լեզուի տարբեր չեն քննուիր լոկ կամայական, երեւակայական, ցնո-

րական մեկնութիւններով կամ մտացածին օրէնքներով, ինչպէս յաճախ տեսնուած է մեր ազգի հայագիտաց կողմէն. եւ երկրորդ մանաւանդ՝ ճանչնալ եւ համոզուած պէտք է ըլլալ՝ թէ այս օրս կայ իրօք դրական գիտութիւն մը լեզուաբանութիւն անուամբ, որ ընդհանուր եւ մասնաւոր լեզուագիտութեան խորամուխ մանրակրկիտ դիտողութեամբն աներկբայելի օրէնքներ ունի հաստատած, եւ հիմայ բազմաթիւ հատորներ յատուկ մատենագրարան մը կը կազմեն այս ճշմարիտ գիտութեան, որ մեծ լըս սփռած է գլխաւորաբար հին աշխարհի պատմութեան վրայ:

ԹՎԻԻ ԵՐԻՑՈՒ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՄԵԿ ԳՈՐԾՔԸ
(ՆՈՐ ՉՆՈՒԱԳԻՐ)

Հայ տպագրութեան պատմութեան էջերուն մէջ բաւական միջոց գրաւած է Թագէտու Երեւանցի Համազասպեան, եւ մեծ անուն է թողած իւր տպած խորհրդագրութիւնը եւ մանաւանդ ճաշոց գրոց ընտիր հրատարակութեամբն, որ 1686ին սկսած է տպուիլ ի վենետիկ եւ մինչեւ ցայսօր ի գործածութեան է շատ տեղ: Եւ սակայն իւր անուան կը տրուի նաեւ սեւագոյն նկարեալ անցեալ մը՝ այս փառաւորութեանէն յառաջ, որ որչափ ալ առ ի չգոյէ պատմական յիշատակարանաց՝ բաւական թանձր ստուերով մը ծածկեալ ըլլայ հայ տպագրութեան պատմութիւնը գրել ուղղին աչքէն, հանդերձ այսու կային, կամ ճշգրտոյնս՝ կը կարծուէր թէ կային, բաւական պատճառք՝ նոյն ստուերին մէջէն՝ Թագէի անուան վրայ կեղտ մասեր ալ նշմարելու, եւ զինք իբրեւ չարահատոյց եւ հալածող Ոսկանայ նկատելու: — Պարզեմք մեր խօսքը:

Եւստի է որ Ոսկան Արքեպիսկոպոս 1666—1670 Ամսգերտամի մէջ բազմաթիւ գրքեր հրատարակեց, ի մէջ այլոց՝ իւր հռչակաւոր Աստուածաշունչը: Ոսկանայ տպարանն 1670—1673 Լիվոնոյ հաստատեալ կը տեսնուի, իսկ 1673 կը փոխադրի Մարսէլ, ուր 1674ին կը վախճանի Ոսկան Արքեպիսկոպոսը: Մտադրութեան արժանի է որ այսչափ ժամանակի միջոցի մէջ հրատարակեալ գրոց յիշատակարանին եւ կամ ճակատին մէջ մէկ անգամ միայն կը յիշատակուի Թագէի երիցու անունն, այն է՝ Արեւի Ժամագրոց (տպ. ի Մարսէլ, 1673) ճակատն, այսպէս... “Արդեամբք եւ ծախիւք նոյնոյ Ոսկա-

1 Հմմտ. Բաղմալեպ, 1851, էջ 40: Պատմութիւն Հայ Գործութեան, վենետ. 1878, Բ. էջ 290 եւ 308:
2 Հմմտ. Պատմ. Հայ Գործութեան, Բ. 301—324: